

O osnovah naše „nacionalne ideje“

Ferdo Kozak

I.

Dva pisatelja — Tolstoj in Dostojevskij — se zdita najznačilnejša za čas, ko se je morda globoko še v podzavesti Evrope prebudila slutnja o prvem svitu nove dobe, o umiranju starega sveta. Oba sta v nenadnem strahu skušala s skrajnim naporom pridržati stari svet in ga prenovljenega pognati v pomlajen razvoj. Danes, ko nam je njun čas že zgodovina, pojмимо strah teh dveh mož, ki ni le strah ruske zemlje, pač pa evropskega človeka sploh. V družbenem redu, v katerem je nastala razpoka med vladajočimi in vladanimi sloji, je ohromel kreativni impulz narodnih skupin. Težnja individualistične, osebne skrbi je potegnila za seboj izobražence, kolikor jim je godil z osebno častjo, ugledom in položajem zvezan interes, dočim je druge potisnila ob stran, jih pahnila v samoto in odtrgane od skupnosti prepustila na znotraj njih same razjedajoči osamljenosti. Hkratu je v človeku ugasnila zavest, da je njegovo življenje posvečeno nekemu višjemu, onostranskemu smotru.

Ob tem prelomu se je Tolstoj — umetnik in filozof — oklenil evangelijev in jih skušal približati zemlji, človeka pa preroditi v Kristusovem nauku, tolmačenem v smislu osebnih spoznanj. S tragično slepoto je ubijal v sebi umetnika, da reši zemljo. Ob istem času pa je Dostojevskij — mnogo izrazitejša politična kakor pa filozofska glava — zasidral svoj sen o odrešenju v nacionalizmu, političnem otroku devetnajstega stoletja. Iskal je notranjega bistva ruskega naroda, da bi mu v znamenju carja in Kristusa ustvaril poslanstvo na zemlji, z drugimi besedami, da bi ga rešil razkroja in izzval polet vseh energij v en smoter. Iskano bistvo se mu je razodelo v ruskem mužiku, ki mu je postal simbol naroda v kulturno filozofskem smislu, ne da bi zraven pomišljal na politično in socialno organizacijo.

S tem iskanjem narodnega bistva Dostojevskij ni bil osamljen. Pred njim imamo že mislece, ki so stremeli po istih dognanjih, čim je nacionalizem oživel kot geslo evropske politike, in kmalu za njim je vstal pri Čehih Masaryk, da ne naštevamo še drugih. Vseh teh politično usmerjenih mož nagib je bila pravzaprav zunanja ali pa notranja stiska kolektiva, v katerem so živeli, da so skušali za vse nezaposlene energije najti geslo, ki bi jih prebudilo k čim večji notranji aktivnosti. V zgodovini teh pojavov smo prišli Slovenci sicer malo pozno na vrsto, vendar je tudi pri nas popolnoma brezsmerno politično delo izsililo podobne napore. Izraz stiske, krivic in groze so, kamor je naše ljudstvo pahnila evropska politična praksa. Vse naše življenje dozoreva počasneje kakor drugod, zato so se tudi ti poskusi pojavili že v času, ko so sredi splošnega kaosa v ospredju

gesla o bodočem redu sveta. Navzlic temu ali pa morda prav zaradi tega jim moramo biti pravični pri presoji, pravični zlasti njihovi etični vrednosti.

Toda vrnimo se za trenotek k omenjenim težnjam raznih mislecev v splošnem! Danes je sodobnemu človeku težko verjeti v nekake osnovne narodne lastnosti, v bistvo, ki bi vsebovalo narodovo poslanstvo na zemlji, oziroma ki bi v posebnih slučajih — služilo kot dokaz za življenjsko upravičenost nekaterih narodnih edinic.

Vrhu tega so sloji, ki so danes nosilci narodnostne ideje, povsod ubili vero, da bi tako in tako organizirane skupine ljudi še mogle vršiti visoko moralno in etično funkcijo, ki je v družbi narodov njih edini smoter. Vendar je potrebno, da poskušamo razumeti te težnje in prav radi tega pojmiti njih osnovni značaj.

Za pravo ocenitev človeških potov na zemlji ni važno, da natezamo preteklost na mrtvo doktrino, pač pa odloča konstruktivna moč človeških dejanj, njih etična neoporečnost in nesebična težnja po pravičnosti in notranji, človeški veličini. Sem lahko štejemo vsa iskanja nacionalne bistvenosti, ker so izrazite kulturne emanacije, čeprav so v svojih izsledkih skušale dati političnemu življenju neke temelje. Dostojevskij kakor Masaryk in toliko drugih so hoteli idejo o narodnosti človeško poglobiti in dati z njo — zavedno ali nezavedno — nekako nadomestilo za onostranski namen. V tej občečloveški, neosebni težnji je etos vere, ki posvečuje sleherni človeški opravek na zemlji. Za razumevanje teh mož ni važno, ali so oznanjali utopijo, oziroma ali so slepi za dejstva okrog sebe strmeli v nekak neživ privid. Važno je, da so verovali, ne zaradi sebe, pač pa iz svojega človeškega dostojanstva in iz ljubezni do vsega človeškega. Oni ne spadajo med borce za sistem, pač pa so uvrščeni v galerijo verujočih src od početka zgodovine do današnjih dni.

II.

Po vojni smo doživeli izrazit polom vseh duhovnih oporišč, ki so nosila stari politični in gospodarski red. Naj omenimo le gesla demokracije, svobode narodov, napredka itd. Pred našimi očmi se je svet izrodil v individualistično, nenadzirano kopičenje materialne oblasti, razvoj se je prelomil, ker je ugasnil impulz vere in zaupanja. Politično delo je okostenelo v geslih brez zvoka, politično ravnovesje zaradi interesov vladajočih je trenutno edini nagib, za katerega se države oklepajo mrtvih institucij, ki vsaj posredno ščitijo evropski družbeni ustroj.

V tej idejni stagnaciji je mahoma oživela nacionalistična ideja pod znamko fašizma, oziroma hitlerstva. Čeprav je bilo po vojni videti, da se je nacionalizem kot ideja in politično gibalno izčrpal, se je zdaj pokazalo,

da je bil vtis vsaj navidez zmoten. Nacionalistična ideja je sicer v svojem bistvu prenehala biti aktiven činitelj sodobnega življenja, vendar je ogrodje, družbena struktura, ki jo je rodila, ostala kolikor toliko nedotaknjena. Več! Moralna in gospodarska anarhija povojnih let je to strukturo okrepila in ji dala tako moč, kakršne v harmoničnem razvoju ni nikdar imela. Ni čuda, če so se njeni poglavitni reprezentanti odločili, braniti jo do skrajnosti. Vse kaže, da je prav tu treba iskati pravega izvora fašizmu in hitlerstvu. Toda omejimo se na dejstvo samo: v Evropi je zopet zavihral prapor nacionalizma, vendar kakšen je ta nacionalizem?

Hitler je ob otvoritvi nemškega državnega zbora izjavil: „Zgraditi hočemo resnično skupnost iz nemških plemen, stanov in poklicev in do-se-danjih razredov. Iz kmetov, meščanov in delavcev mora zopet nastati en nemški narod.“

S temi besedami bi utegnil vzbuditi domnevo, da želi resnično pre-roditi Nemčijo. Toda že površna analiza njegove izjave kaže, da je oslonil svojo idejo na strukturo družbe, ki ni več sposobna vzbuditi vere in za-upanja, ker kratkomalo ne more povezati v celoto nečesa, kar je razpadlo zaradi osnovne razlike v pojmovanju o interesih skupnosti. Nacionalistični prapor je v tem primeru prazna fraza, ki zastira pridobitveno žejo starega imperialistično-kapitalističnega sistema. Praksa, kako uveljavlja Hitler svojo idejo, to najjasneje potrjuje. Najboljši nemški možje v pregnanstvu ali po ječah, kapital zvesto ob Hitlerjevi strani, volja delavnega ljudstva ubita, v zunanje politični smeri pa sen o kolonijah, o revanši in o zavo-jevanju novih dežel z eksploatacijskimi nameni. V tem znamenju danes ni mogoče preroditi naroda na znotraj, pač pa kvečjemu organizirati ga kot sredstvo za imperialistične potrebe. Ali ni spričo teh obrisov Hitler-jevega delovanja jasno, da je oslonil svoje geslo o pretopitvi nemškega meščana, kmeta in delavca v en narod na prazne besede, in da je edini pravi namen tega bodočega germanskega sijaja ohranitev kapitalističnega druž-benega redu za vsako ceno in s silo, in pa okrepitev na tem redu slonečega starega nemškega imperijalizma? Ta „novi narod“ ni več ideja, pač pa le sredstvo; sredstvo prav tako delavci in kmetje kakor meščani, razen tistih, ki jih je kupčijska konjunktura rešila neizbežne proletarizacije.

Še bolj jarka luč osvetli fašizem in hitlerstvo, če ju vzporedimo z zgoraj omenjenimi iskatelji narodne bistvenosti. Tam poglobitev življenja, poskus, da se sistem zavrne od izroditve v strugo občečloveške morale in duhovnega smisla, tu gola materialna korist sistema, ki je postal sam sebi namen, volja po oblasti in moči zaradi njiju samih. Tam stremljenje po kreativnem človeku, ki naj bi mu poglobljena ideja pomogla preko mejâ grobe sebičnosti do udejstvovanja za skupnost, tu pa kaos in sredi njega blazen sen o nasilnem uspehu, o plenu na račun drugih, na razvalinah kakršnegakoli živega duhovnega snovanja in iskanja.

Kako neverjetno bližje sodobnemu človeku so v primeri s Hitlerjevim programom besede nekoga, ki je nekaj let po vojni vznemirjen vzkliknil: „Doumel sem, da ni zakonov nad nami in izven nas, da je ni sodbe tam onstran. Toda to nam ne dovoljuje, da počnemo, kar hočemo. Nasprotno! To nam nalaga dolžnost, da postanimo strožji nasproti sebi in bližnjemu in da si poskusimo zgraditi človeka dostojno bivališče na tej zemlji!“ Ali se ne skrivata v obeh izjavah dva sveta, dvoje popolnoma nasprotnih teženj? In več: ali ne oznanja druga izjava misli, ki je vzklicala v milijonih, ki so tičali dolga leta v strelskih jarkih, in v milijonih povojne mladine, ideja bodočega redu na zemlji, kateremu sta človek in družba poglobljena vsebina? To je smer, kamor išče iz današnjega kaosa izhoda (pa bilo v znamenju teh ali onih nazorov) vse, kar je globoko dojelo bedo in potrebo današnjih dni.

III.

V času, ko pretresa svet skrb za bodočnost, ko se vse kreativne energije bore — neredko v popolnoma nasprotujočih si smereh — za izhod iz duhovne, gospodarske in moralne krize, se je pri nas pojavil pokret pomlajene narodne zavesti. Vse kaže, da zajema vse širše plasti našega ljudstva, da ima v kulturno aktivnem izobraženstvu svojega trdnega zagovornika in da si bo vsem nasprotnim programom navzlic izsilil razumevanje in sebi ustrezajočo rešitev. Ta proces spremljajo napor duha, da bi obsegel bistvo naše narodnosti, ki naj bi bilo dokument naše svojstvenosti in hkratu potrdilo naše bitnosti.

Če apliciramo na ta pojav zgornja premišljevanja, zadenemo na vrsto vprašanj, ki terjajo razčiščenja in odgovora.

Zapoznani v razvoju se šele sedaj seznanjamo s stremljenji po narodnem bistvu, ki se zde sodobnemu človeku morda malo tuja, če ne naravnost neumestna. Res so sicer tesno povezana z idejo nacionalizma, vendar nikakor ne smemo pozabiti njih jedra, kakor smo ga spoznali zgoraj. Rodila jih je stvarna stiska, želja, da bi se večno nihajoča in omahujoča narodna zavest vendarle nekje zasedrila, ustalila in na ta način enkrat za vselej speljala življenje Slovencev v zdrav, normalen razvoj. Po svojem značaju niso gesla nikakega sistema, najmanj pa današnjega, po njihovi etični vrednosti pa jih lahko odločno vzporejamo s sličnimi pojavi pri drugih narodih v minulem stoletju. Razlikujejo se od onih le po namenu, ki pa je posledica različnih pogojev našega življenja in njegove drugačne problematike. V splošnem pa pričajo, da naš narodni problem vendarle dozoreva.

Toda v čem je ta problem? Površno pogledano se zdi, kakor bi ta obnovljena narodna zavest vznikala iz istih teženj in korenin, kakor morda fašizem in hitlerstvo; z drugimi besedami, kakor bi se tudi pri nas pojavila nacionalistična ideja kot znanilka vstajajoče reakcije. Da temu ni

tako, nam dokazujejo osnove našega narodnega čuvstvovanja. Kot maloštevilen narod nismo nikdar poznali tistih imperialističnih teženj, ki so bile pri velikih narodih skoraj sestavni del njihovega nacionalizma. Večno v obrambi smo se od nekdaj borili le za pravico do življenja, ker smo bili vedno, kakor nam priča naša zgodovina, izkoriščani. V nas se ni nikdar mogla utrditi zavest, da lahko s svojo politično močjo soodločujemo pri rešitvi svetovnih problemov, zaradi tega nam je tuja žeja po tuji lasti. V svojem zadnjem bistvu je bil ves naš narodni boj v desetletjih pred vojno socialen, ker je šel za tem, da reši zemljo nasilstva in v znamenju kakršnikoli gesel pripomore ljudstvu do tiste svobode na lastni zemlji, v kateri se poln razvoj šele pričinja. Svoje, četudi skromne impulzivnosti, svoje vitalitete, ki nas je edina ohranjevala pri življenju, nismo nikdar črpali iz fizičnih pogojev, pač pa izključno le iz duhovnih. Tako je bilo v preteklosti in vsak izmed nas se zaveda, da bo tako tudi zmeraj poslej.

Iz tega sledi, da je naš narodni problem specifično naš in da ga nikakor ne kaže primerjati istim problemom pri drugih, zlasti večjih narodov. Če se je danes pojavila pri nas obnovljena narodna zavest, je treba pravilno doumeti njeno vsebino in dokončno začrtati smer vsemu premišljevanju o njej. Tu ni važno, da se borimo zoper razna iskanja naše bistvenosti, kajti utegnejo nam življenje vsaj oploditi, če ne morda v idejnem smislu poglobiti. Važno je, da zgrabimo jedro problema, v soglasju s potrebami in s časom, v katerem živimo.

Nazor, da spričo tako izrazito socialne usmerjenosti naših dni ne more biti govora o narodnostnem vprašanju, dokazuje le nerazumevanje dejstev. Naš narodni problem je tu, zaradi ohlapnosti idejnih osnov naših strank ne dokončno rešen, nasprotno, zanemarjen in skrotovičen. Nekdo mi je dejal: „Kaj zanima kmeta, ali je Slovenec ali ne. On vprašuje, po čem je žito, koliko stane živina itd.“ Ta stavek ni negacija narodnostnega problema, pač pa je le potrdilo, kako površno, kako neprodorno smo preživljali svojo zgodovino. Kajti nobenemu srbskemu, ruskemu ali francoskemu kmetu ni nikaka mistična skrivnost, da je Srb, Rus ali Francoz. Njemu je to dejstvo, nekaj, kar je in kar pod nobenimi pogoji ne more biti drugače. Spričo tega preprostega aksioma, ki sta ga izrekla priroda in zgodovina, lahko presodimo, kako nezdravo smo životarili eno celo stoletje, kako nismo imeli pod nogami niti najprimitivnejšega temelja, na katerem so drugi narodi zavestno gradili svojo duhovno in materialno domačijo.

Danes se je marsikaj razjasnilo okrog nas, danes vidimo zamujeno in spoznavamo vse smiselno, kar smo dolžni novim razvojnim možnostim. Danes nam ne gre niti za narodno poslanstvo na zemlji, niti za hitlersko nacionalistično obnovo. Naš problem je dozorel. Slovenstvo nam danes ni ideja, pač je nekaj konkretnega, je realiteta. Tu ne gre za malikovanje

nekega nerealnega naroda, pač pa so jasno opredeljene bistvene sestavine te realitete: rešitev naših kulturnih, gospodarskih in moralnih teženj. Moralnih ravno z ozirom na psihološko skrotovičenost ljudstva, ki nikdar ni raslo naravnost in iz zavesti.

Vrhu tega je treba razjasniti še vprašanje politične organizacije. Če motrimo naše bivše stranke, vidimo, da se je sloj, ki je doslej odločal o naši usodi, po veliki večini odločil za bolj ali manj neslovenski program, ker prav za prav ščiti le njegov prestiž, socialni položaj in kapital. Hkratu pa so vse naše politične organizacije z vso svojo existenco naslonjene na kapitalistični sistem, in imajo prav tako v narodnostnem kakor v socialnem smislu vezane roke. Sposobne so sicer kritike, ne pa dejanj, ker bi z njimi same sebi izpodrezale korenike. Zaraditega ne more biti ne ta ne ona stran politična nositeljica konkretnega slovenskega problema, pač pa kvečjemu od časa do časa njegova platonaska oznanjevalka. Vse kaže, da bo treba iz temelja preurediti naše politično življenje in mu poiskati drugačne, človeku bližje osnove.

Nedeljski popoldan

Mile Klopčič

Zdaj vsi so zdóma, in kdor je doma,
postavil je na okno gramofon.
Po prazni ulici prišepal je berač
ter se postavil z lajno pod balkon.

A ulice so prazne in zaprta okna,
zaprta vrata in zaprta dver.
Ljudje so šli iskat miru iz mesta
in so pustili v mestu strašen mir.

Kdor je ostal in hodi po teh cestah,
se kar na lepem mu lahko zgodi,
da sreča sebe, ko zavije krog vogala,
in z mrkimi očmi se vase zastrmi:

Si res to ti, meščan, si živ in zdrav?
Pa so raznesli vest, da si umrl,
da takle lep popoldan si obupal
ter si okrog vratu zadrnil vrv.